

Цимбал Б.М., Національний університет цивільного захисту України
ORCID: 0000-0002-2317-3428

Tsymbal B., PhD Department of occupational, technogenic and environmental
safety National University of Civil Defence of Ukraine

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

ENSURING PERSONAL SAFETY AT THE CURRENT STAGE OF SOCIETY TRANSFORMATION

У статті досліджено сутність безпеки особистості та визначено аналітичну модель безпеки особистості в контексті трансформації суспільства на сучасному етапі реформування в країні. Вивчено основні проблемні питання в забезпеченні безпеки особистості. Проаналізовано актуальні напрацювання щодо формування моделі безпеки особистості в сучасних реаліях. Охарактеризовано стан наукової розробки форм публічного управління безпекою особистості, а також визначено напрями їх модернізації з урахуванням сучасних викликів та загроз.

Ключові слова: безпека особистості, модель особистої безпеки, безпека, публічне управління, загрози та виклики, інституціоналізація безпеки, ризики.

The article examines the essence of personal security and defines an analytical model of personal security in the context of the transformation of society at the current stage of reform in the country. The main problematic issues in ensuring personal safety have been studied. Current developments regarding the formation of a personal safety model in modern realities are analyzed. The state of scientific development of forms of public management of personal safety is characterized, as well as the directions of their modernization, taking into account modern challenges and threats, are determined.

Keywords: personal security, personal security model, security, public administration, threats and challenges, institutionalization of security, risks.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси у соціумі призвели до зміни позицій основних суб'єктів соціальних взаємодій у системі відносин «особистість – суспільство – держава» з питань забезпечення безпеки. Зв'язуючим компонентом національної безпеки стає баланс інтересів особи, суспільства та держави з пріоритетом принципу права і свободи особистості, умов її безпечного існування та сталого розвитку. Таким чином, стан безпеки особистості, представлений у якісних характеристиках, є критерієм

ефективності системи національної безпеки загалом і дає підстави для оцінки динаміки соціальних перетворень, що відбуваються в країні, та стає дуже актуальним питанням для вивчення на сучасному етапі розвитку суспільства.

Метою статті є вивчення основних проблем в забезпеченні безпеки особистості на сучасному етапі трансформації суспільства.

Виклад основного матеріалу: Якісні характеристики безпеки особистості можна розглянути з позицій соціальної дії, що зумовлює стан соціальної захищеності особистості. Аналіз елементів структури соціального впливу на системі правовідносин може здійснюватися за схемою: потреби - цінності - інтереси.

Підставою особистісного ставлення до стану безпеки за умов трансформації правовідносин суспільства є потреби індивіда, які у цінностях особистості. До них відносяться такі цінності:

- наявність у країні правопорядку;
- дотримання принципів законності всіма учасниками соціальних взаємодій;
- стійкий економічний розвиток, що створює передумови соціального та особистого добробуту;
- збереження культурної та духовної самобутності, інтеграція у світову спільноту без завдання шкоди національним традиціям;
- відчуття себе громадянином великої країни, світової держави, здатної захистити інтереси своїх громадян будь-де і будь-коли.

Структура соціальної дії включає життєво важливі інтереси, без задоволення яких індивід або припиняє своє існування, або його функціонування значно обмежується.[1] Ці інтереси специфічні особистості, хоча можуть певною мірою і збігатися. До життєво важливих інтересів особи можна віднести такі, що утворюють обов'язкові умови для її повноцінного існування та самовираження: вітальний, фізіологічний, психічний, генетичний, репродуктивний, інтелектуальний та духовний. Цей підхід щодо життєво важливих інтересів особистості дозволяє вченим виявити такі види безпеки особистості: вітальну (що забезпечує життя); фізико-фізіологічну (що вказує на відсутність соматичного захворювання або іншого суттєвого обмеження фізичної свободи); психічну (що свідчить про відсутність психічного захворювання чи зовнішнього психічного контролю); генетичну (збереження повноцінного генофонду); репродуктивну (збереження здатності до зачаття, запліднення, плононошення); інтелектуальну (можливість набуття обсягу та якості знань, необхідних для здійснення життєдіяльності); духовну (моральне здоров'я людини).

Інші дослідники як життєво важливі інтереси особистості виділяють економічні (матеріальні), інформаційні, медичні, продовольчі та інші, за аналогією з якими виділяють види безпеки - економічну, інформаційну, медичну, юридичну тощо. [3]

Іншим параметром інтерпретації безпеки особистості є аналіз характерних інституційних процесів. Одним з найважливіших аспектів процесів інституціоналізації у сфері безпеки можна назвати формування

соціального середовища, під яким розуміється сукупність системних елементів, що забезпечують динаміку розвитку та основні характеристики процесів інституціоналізації. Елементи інституціонального середовища відбивають найважливіші напрями процесів інституціоналізації безпеки особистості. При цьому кожен елемент інституційного середовища розглядається як системний об'єкт, що динамічно розвивається, має внутрішню структуру, власні функції, цілі та завдання в процесах інституціоналізації, активно взаємодіє з іншими елементами. [5]

Підставою виявлення елементів інституційного середовища безпеки особи є такі ознаки: функціональне призначення; спрямованість на інституційну структуру безпеки; внутрішня багаторівнева структурованість; потреба у саморозвитку. Названі ознаки дозволили виявити нормативно-правовий, організаційний, самоорганізаційний елементи інституційного середовища безпеки особистості.

Формування нормативно-правового елемента викликано необхідністю створення особливих захисних механізмів від впливу реальних та потенційних загроз та небезпек, зниження ризику їх прояву. Головною функцією цього елемента є регулювання відносин та взаємодій у сфері безпеки особистості, визначення пріоритетів, цілей та напрямків даної сфери, структурування інституційного простору сфери безпеки особистості. У зв'язку з цим структура інституційного середовища безпеки особистості створює законодавчі та нормативні акти, що регулюють всі види та типи відносин у названій сфері. [6]

Важливою складовою інституційного безпекового середовища є її організаційна структура, функціональні властивості якої визначаються правовими вимогами забезпечення безпеки особистості. Організаційна структура включає державні органи влади, що регулюють сферу безпеки особистості. Функціями цих структур є законодавче регулювання відносин безпеки особистості, управлінський вплив з боку виконавчих органів влади та забезпечення правового порядку та виконання норм безпеки особистості судовими інстанціями. Названі функції забезпечують взаємодію між різними елементами інституційної структури безпеки особистості.

Саморганізаційний елемент інституційного середовища сфери безпеки особистості формується в умовах громадянського суспільства, яке поєднує індивідів, що прагнуть свободи самореалізації в процесі свого розвитку. У громадянському суспільстві особистість формує систему цінностей, що визначають її вільне та безпечне існування. Потреба у захисті цих цінностей призводить до формування певних інститутів, що визначають порядок соціальних відносин, способів соціальної самоорганізації, механізмів взаємодій з інститутами держави, а також захисту інтересів та реалізації потреб. [2]

Міжінституційні взаємодії органів державної влади та громадських організацій мають кілька сценаріїв. По-перше, за допомогою «участі у владі» громадські лідери прагнуть потрапити до представницьких органів влади для лобювання інтересів у сфері забезпечення безпеки особистості. По-друге,

члени громадських організацій шляхом «політики самоідентифікації» прагнуть привернути увагу населення до нагальних проблем безпеки особистості, використовуючи різні засоби комунікації (телебачення, ЗМІ) та змінити соціальні стереотипи, а потім і цінності індивіда. У зв'язку з цим структури громадського суспільства можна віднести до елементу інституційного середовища сфери безпеки, що самоорганізується, який має власну багаторівневу і багатофункціональну структуру і мету саморозвитку.

Усі елементи інституційного середовища безпеки особистості залежать від зовнішніх умов розвитку середовища – соціокультурних та когнітивних.

Культура безпеки особистості є найважливішою складовою культури безпеки. Вона є умовою формування інституційного середовища сфери безпеки. Функціональне значення культури безпеки — вибір та розвиток базових цілей та цінностей щодо безпеки простору існування та життєдіяльності індивіда, що реалізує себе як особу, що має власну систему ціннісних орієнтацій, ідеалів, соціальних установок, поведінкових стандартів.

Отже, культура безпеки виступає основою системи цілепокладання та ціннісної мотивації особистості та впливає на інституційне середовище безпеки. Вона є каталізатором процесів інтеграції елементів інституційного середовища у єдиному просторі сфери безпеки особистості. Структурно культура безпеки має безліч форм прояву: національної безпеки, регіональних взаємодій, безпеки основних її об'єктів — особистості, суспільства та держави, окремих видів та напрямів безпеки. Саморозвиток культури безпеки випереджає існуючі потреби особистості у забезпеченні безпеки, оскільки процеси культури включають побудову моделей майбутнього для вдосконалення сьогодення та запобігання виникненню умов прояву загроз. [3]

Когнітивною умовою розвитку середовища є осмислення вченими інституційних процесів у сфері безпеки особистості, розробка критеріїв та визначення цілей безпеки особистості. Це область сучасного наукового пошуку, дослідження складних закономірностей, формування самостійного пізнавального напрямку, наукових шкіл, науково-дискусійного середовища, засобів та методів накопичення та передачі знання.

Щодо системи безпеки особистості існує інша змістовна наповненість зовнішніх та внутрішніх факторів залежно від самої людини (внутрішні фактори) або її оточення (зовнішні фактори). Внутрішні чинники виражаються у негативному ставленні людини до правових цінностей, що проявляється у незнанні правничий та юридичної організації суспільства, у правовому нігілізмі, породжує обмежені можливості використання юридичних засобів захисту своїх інтересів.

Серед внутрішніх чинників трансформації правовідносин суспільства у сфері безпеки особистості дослідники виділяють недосконалість чинного законодавства (суперечливість та неефективність правових норм); відсутність необхідних законодавчих актів; невідповідність закону права; порушення єдності правового простору країни; низький рівень

правосвідомості, правової культури, професіоналізму та компетентності законотворчих та правозастосовних органів; свавілля працівників судових, правоохоронних та інших посадових осіб, покликаних вирішувати виникаючі юридичні конфлікти; реформування судової та адміністративної системи. [4]

Виявлення загроз, небезпечних особистості, нашого суспільства та держави у системі правовідносин здійснюється як виявлення відхилень у фактичній діяльності суб'єктів правових відносин. Зокрема, розглядають такі види загроз безпеці особистості у системі правовідносин: неповноту та суперечливість правового регулювання у сфері забезпечення інформаційної, генетичної, репродуктивної, духовної, екологічної видів безпеки особистості; відсутність у законодавстві пріоритетів соціальних цінностей; правові «барикади», які виражаються в тому, що державні органи влади та управління, штучно створюють надмірно складні процедури вирішення юридичних питань; політику «закритих дверей персоналу державних органів влади та управління; судову тяганину щодо захисту права і свободи громадянина; високу оплату юридичних послуг, їх комерціалізацію та низьку результативність; корпоративну безвідповідальність осіб, зобов'язаних забезпечувати безпеку громадян (біженців та вимушених переселенців, пенсіонерів, інвалідів). Ці загрози безпеці особистості у правовій сфері демонструють розрив між політично декларованими цілями та реальними діями державних інституцій щодо забезпечення особистої безпеки.

У державно-правовому механізмі забезпечення безпеки особистості важлива роль належить органам правосуддя. Надійність процедур забезпечення безпеки особистості залежить від процесуального порядку розгляду та вирішення соціальних конфліктів; обґрунтованості та правомірності обмежень суб'єктивних прав; неупередженості суддів. Проте суд продовжує сприйматися індивідами та соціальними групами як карального, а не правозахисного інституту, що ускладнює визнання пріоритетності судового захисту права і свободи суб'єктів правовідносин як на рівні суспільства, так і на рівні державних органів влади.

У зв'язку з цим громадяни прагнуть самотійно реалізовувати та захищати свої права, свободи та законні інтереси. Заходи самозахисту є одним із елементів механізму безпеки особистості. Забезпечення стабільної життєдіяльності як суспільства загалом, так і окремої людини може бути досягнуто лише під час постійної соціально-правової активності із самозахисту правоохоронних благ із єдиною метою нейтралізації і ліквідації виникаючих загроз. Основною причиною відмови від використання чи неефективного застосування засобів самозахисту на сучасному етапі є недостатня юридична грамотність та правова пасивність населення. [5]

Джерелами соціально-правових небезпек та загроз безпеки особистості в системі правовідносин служать високий рівень організованості злочинності, свавілля працівників правоохоронних органів, відсутність висококваліфікованих кадрів, корумпованість правозахисних органів. Для частини населення закон, попереднє розслідування, судочинство - малопривабливі, чужі інститути, що ніяк не пов'язані із забезпеченням їх

свободи, безпеки та благополуччя. Багато (навіть законослухняних) громадян, бачать низьку ефективність роботи державних та правових механізмів, та намагаються вирішувати свої життєві проблеми за рамками юридичного поля. Для забезпечення юридичної безпеки суб'єктів права важливо, щоб правоохоронні органи мали змогу здійснення реального захисту права і свободи громадян.

Фактичні та процесуальні правовідносини безпеки особистості мають відмінності. Тим не менш, існуючий між ними взаємозв'язок, заснований на єдності діяльності, зобов'язує розглядати їх у єдності зі структурних правовідносинах. Правова діяльність - це діяльність певного органу, що має деяку структуру, вертикальні та горизонтальні зв'язки та відносини, які покликані забезпечити очікуваний результат, підлягають правовому регулюванню та утворюють самостійний вид правовідносин. [4]

Держава від імені його повноважних органів має забезпечити безпеку особистості юридичними засобами. Обов'язковість державної участі у відносинах безпеки обумовлена тим, що йдеться про життєво важливі інтереси особистості як найвищої соціальної цінності, а це верховенство може бути визначене, встановлене та захищене тільки державою.

Передача функції захисту особистості недержавним структурам означала б відсутність єдиної політики щодо забезпечення безпеки громадян. Недержавним установам може бути передано вирішення питань забезпечення лише тих інтересів, які не мають статусу життєво важливих інтересів, оскільки їх фактичне забезпечення передбачає вивчення та усунення загроз безпеці особистості, здійснення необхідних заходів на території всієї країни, а в окремих випадках – запровадження надзвичайного чи військового стану. [1]

Одне з основних завдань державної політики забезпечення безпеки громадян полягає в тому, щоб визначити та закріпити систему та пріоритети життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, розподілити сфери відповідальності державних органів щодо протидії різним видам загроз, встановити механізм контролю за їх діяльністю. Ці питання повинні вирішуватися комплексно на основі єдиного нормативно-правового акта, яким міг би стати новий спеціально розроблений закон України. Такий закон міг би бути розвитком загального принципу безпеки, який необхідно сформулювати та закріпити у Конституції України.

Висновки. Використання системного підходу дозволило здійснити комплексне вивчення безпеки особистості у системі трансформації правовідносин суспільства на макро-, мезо- та мікрорівні та зробити висновки що дозволяють здійснити емпіричну верифікацію її основних складових з позицій перспектив сталого соціального розвитку.

На мікрорівні безпека особистості розглядалася з позицій структури соціальної дії, що дозволило виявити уявлення про стан соціальної захищеності особистості в умовах трансформації суспільства. До них відносяться цінності правопорядку в суспільстві, дотримання принципів законності, суспільний та особистий добробут, збереження культурної та

духовної самобутності, усвідомлення себе громадянином великої країни, здатної захистити інтереси своїх громадян у будь-якому місці та у будь-який час.

На мезорівні здійснюється формування соціального середовища – сукупності системних елементів, що забезпечують динаміку розвитку та основні характеристики процесів інституціоналізації у сфері безпеки особистості. Аналіз ознак соціального середовища дозволив виявити такі елементи інституційного середовища безпеки особистості: нормативно-правовий, організаційний, самоорганізаційний. Нормативно-правовий елемент виконує функцію регулювання відносин та взаємодій у сфері безпеки особистості, визначення пріоритетів та нормативне структурування інституційного простору сфери безпеки особистості, що дозволяє створити захисні механізми від реальних та потенційних загроз.

На макрорівні розгляд безпеки особистості у трансформації правовідносин здійснюється з позицій виявлення загроз, небезпечних особистості, нашого суспільства та держави. Ці загрози мають фактичний, процесуальний та структурний вимір. Загрози у вигляді відхилень у фактичній діяльності суб'єктів правовідносин викликані розривом між політично декларованими цілями та реальними діями державних інституцій щодо забезпечення особистої безпеки. Наступні загрози безпеці особистості системі правовідносин розглядаються в процедурному порядку їх здійснення та організаційно-структурному устрої. Підвищення ефективності забезпечення безпеки особи на рівні законотворчої діяльності суб'єктів, правозастосовної та правоохоронної діяльності залежить від комплексу заходів.

Список використаних джерел:

1. Ситник Г.П. Державне управління національної безпеки (теорія і практика) / Г.П. Ситник. – К. : НАДУ, 2004. – 408 с.
2. Горбулін В.П. Засади національної безпеки України / В.П. Горбулін, А.Б. Качинський. – К. : Інтертехнологія, 2009. – 272 с.
3. Колодій А. Нація як суб'єкт політики / А. Колодій. – Львів : Кальварія, 1997.
4. Теоретико-методологічні засади забезпечення національної безпеки держави у її визначальних сферах : монографія / [В. Ю. Богданович, А. І. Семенченко, Ю. В. Єгоров, О. О. Бортник]. – К. : Видавництво Кий, 2007. – 370 с.
5. Качинський А.Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень / А.Б. Качинський. – К. : НІСД, 2013. – 104 с.
6. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії : [національна доповідь] / ред. кол.: С. Пирожков, О. Майборода, Ю. Шайгородський та ін. ; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. – К. : НАН України, 2016. – 284 с

References:

1. Sytnyk H.P. Derzhavne upravlinnia natsionalnoi bezpeky (teoriia i praktyka) / H.P. Sytnyk. – K. : NADU, 2004. – 408 s.
2. Horbulin V.P. Zasady natsionalnoi bezpeky Ukrainy / V.P. Horbulin, A.B. Kachynskyi. – K. : Intertekhnolohiia, 2009. – 272 s.
3. Kolodii A. Natsiia yak subiekt polityky / A. Kolodii. – Lviv : Kalvariia, 1997.
4. Teoretyko-metodolohichni zasady zabezpechennia natsionalnoi bezpeky derzhavy u yii vyznachalnykh sferakh : monohrafiia / [V. Yu. Bohdanovych, A. I. Semenchenko, Yu. V. Yehorov, O. O. Bortnyk]. – K. : Vydavnytstvo Kyi, 2007. – 370 s.
5. Kachynskyi A.B. Indykatory natsionalnoi bezpeky: vyznachennia ta zastosuvannia yikh hranychnykh znachen / A.B. Kachynskyi. – K. : NISD, 2013. – 104 s.
6. Tsyvilizatsiinyi vybir Ukrainy: paradyhma osmyslennia i stratehiia dii : [natsionalna dopovid] / red. kol.: S. Pyrozhkov, O. Maiboroda, Yu. Shaihorodskyi ta in. ; Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. – K. : NAN Ukrainy, 2016. – 284 s